

VÁRNAI JAKAB

„Értetek szegénnyé lett”

Krisztus szegénységéről Szent Pál, Szent Ferenc és a mai idők tükrében

1958-ban született, a Külkereskedelmi Főiskolán tanult, majd 1982-ben belépett a ferences rendbe. Jelenleg a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tanára.

Szent Pál „karácsonyi” sora?

„Hiszen ismeritek a mi Urunk Jézus Krisztus jótékonyágát. Noha gazdag volt, értetek szegénnyé lett, hogy szegénysége által meggazdagodjatok.” (2Kor 8,9)

Mi a „karácsonyi” a második korintusi levélnek ebben a sorában? Az, hogy odaillik Szent János sora mellé, amelyet az ünnep evangéliumában felolvasunk: „az Ige testté lett” (Jn 1,14). Szent Pál is ezt hirdeti itt, de sajátos üzenettel párosul: „szegénnyé lett”, s mindez „értetek”, sőt, hogy gazdagságában részesüljete. Ott hagyta értetek gazdagságát, tehát előtte is létezett — az Ige élete „testének napjaiban” mint szegénység áll szemben az „ő volt kezdetben Istennél” gazdagságával. Gazdag volt, de azt akarta, hogy mi is meggazdagodjunk, ezért szegénnyé lett értünk: azt szánta nekünk, amiben neki is része volt, és isteni életébe hív meg minket.

A „szegénység” itt kulcsszó: jelzi az emberi létet általában, jelzi Jézus Krisztus egész földi életét és működését — ennek legmélyebb pontjával, a Kereszt szegénységével együtt — és jelzi Jézus életének azt a konkrét vonását, hogy szegény volt.

A megtestesülés üzenetének ez a tömör összefoglalása felidézi (talán mondhatjuk: összefoglalja¹) a Filippi-levél himnuszát is (2,6–11). Ott az isteni és emberi létmód ellentétéről hallunk: Jézus Krisztus „kiüresítette önmagát”, amikor emberré lett. A második korintusi levél sora csak a két létmód, a gazdagság és szegénység közti ellentétet idézi fel, a kereszthalál és a feltámadás titkára úgy utal, hogy megmarad a metaforán belül: „*hogy szegénysége által meggazdagodjatok*”.

Ki kell térnünk ennek a versnek a szövegösszefüggésére is. Szent Pál sora első hallásra talán úgy tűnik, mint puszta „elvetett megjegyzés”. A levélnek ebben a részében arra bízta a korintusiakat, hogy gyűjtéssel támogassák a jeruzsálemi híveket. Miközben „anyagokról” ír, felidézi Jézus Krisztus „jótékonyágát”, és az adakozás példájaként állítja a levél címzettjei elé. A Krisztusról mondottak súlyából azonban semmit nem von le ez a körülmény, sőt, szinte még nagyobb súlyt ad neki az, hogy különösebb kifejtés nélkül olyasmire hivatkozhat, ami a korintusiak hitének is szerves része. Egzegéták lehetségesnek tartják, hogy már kialakult, ismert for-

¹Vö. Friedrich Lang: *Die Briefe an die Korinther*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen – Zürich, 1986, 319.

²Jan Lambrecht: *Second Corinthians*. The Liturgical Press, Collegeville, 1999, 137.

³Fred B. Craddock: *The Poverty of Christ. An Investigation of II Corinthians 8:9*. Interpretation 22 (1968) 158–170.

⁴Vö. C. K. Barrett: *A Commentary on the Second Epistle to the Corinthians*. Harper and Row, New York, 1973, 223.

⁵Lucien Cerfaux: *Le Christ dans la théologie de saint Paul*. Cerf, Paris, 1954, 141.

⁶Vö. Lucien Cerfaux: i. m. 133.

mulát használ itt Pál.² Ne lássunk azonban ebben a versben csupán felszínes illusztrációt, mint amikor egy adománykérő körlevelet színesítünk valamilyen lelki idézettel. Craddock mutat rá, hogy a korintusi híveket megkísértette az a szemlélet, hogy „spirituális” gazdagságuk láttán lebecsüljék a keresztény élet anyagi, testi vonatkozásait (1Kor 4,8: „Lám, már jóllaktatok, már meggazdagodtatok”).³ Pálnak emlékeztetnie kell őket arra, hogy a megtestesülésnek olyan magatartás felel meg, amely a lelki előrehaladást nem az anyagi, testi szolidaritás nélkül képzei el. A „meggazdagodás” valójában a megigazulás, amivel Isten a bűnből áthelyez minket a kegyelembe. A megigazulásnak pedig tevékeny szeretetté kell válnia a szolidaritásban.

Ezt a szentírási verset a magyarázók gyakran hiteles utalásnak tekintik arra vonatkozólag, hogy Jézus szegény életet élt. Bár Jézus vagyoni helyzete, úgy tűnik, nem volt beszédtema az ő nyilvános működése idején, és Szent Pál szándéka sem a történeti beszámoló, hanem az összefoglaló leírás, mégis, nem használhatott volna ilyen képet, ha az szöges ellentétben állt volna a kortársak által is ismert történeti adatokkal.⁴ Lucien Cerfaux pedig kérdő formában érvel: „Elképzelhető lenne, hogy Pál ne akarna itt semmit sem mondani a názareti Jézus emberi személyéről?”⁵

A megtestesülés „karácsonyi” témája mellett azonban ez a sor a megváltás húsvéti üzenetét is tartalmazza, sőt valójában az áll a középpontjában. Ezen a ponton rendkívül fontos, hogy Szent Pált a saját szavai szerint értsük meg. Cerfaux figyelmezteti a Szentírás magyarázóit, hogy ne olvassák bele ebbe a sorba a későbbi teológiát. Már az első századokban megjelenik ugyanis a gondolat: Krisztus már azzal is valamiképpen a megváltásunkat művelte, hogy emberré lett. Pál számára azonban a valódi változást mindig a feltámadás jelentti. Ott lesz belőlünk „új teremtmény”. Krisztus a megtestesülésben a „bűn testét” hordozta, csak a feltámadásban dicsőül meg.⁶ Majd csak az egyházatyák gondolják tovább Pál szavait abban az irányban, hogy a megtestesülés már önmagában is megváltói cselekedet, és az emberi természet magasabb szintre emelkedett általa. Ez a gondolat később szerves részévé vált az egyházi hagyománynak, és egyik legutóbbi megfogalmazását a II. Vatikáni zsinat *Gaudium et Spes* című dokumentumában találjuk: „Az emberi természet bennünk is roppant méltóságra emelkedett azzal, hogy Krisztus azt magára öltötte, anélkül, hogy megsemmisítette volna. Igen, ő, az Isten Fia, valamiképpen minden emberrel egyesült, amikor testté lett.” (GS 22)

Krisztus központi titka tehát a megváltás titka, és ez szoros kapcsolatban áll azzal a konkrét emberi étellel, amelyet ő élt itt a földön, amelyet „értünk vállalt”. Szegénysége nem mellékkörülmény, hanem „megváltó szegénység”. Nem önmagában értékelendő teljesítmény, hanem nekünk szól, *iránya van*. A keresztény istenkép alapvető „mozgásiránya” jelenik itt meg: Isten alacsony sort vállal értünk, hogy életéből részt adhasson nekünk. Szent Pál sora tehát

igazából ettől a szótól válik karácsonyi örömhírré: „értetek”. Krisztus szegénysége a korintusi levélben is olyan érv, amelynek meg kell mozgatnia az olvasót: amit értetek tett, az viszonzást vár. Krisztus jótékonyására hasonló nagylelkűséggel szabad csak válaszolni. A történeti információt, amely a názáreti Jézus szegény életére utal, mindig együtt kell nézni azzal a személyes, nekünk szóló, hitben átélt dinamikával, amelyben ez az információ párbeszéddé válik.

Az apostoli igehirdetés lényeges üzenetéről van itt szó. Az „értetek” teszi az üdvösség jóhírévé a kereszthalált. Az egyház az Eucharisztia ünneplésében újból és újból visszatér ehhez a szóhoz, elmélyíti, jobban megéri, középpontba helyezi. Az „értetek szegénnyé lett” szavak felelnek meg Szent Pál gondolkodásában az „ez az én testem, mely értetek adatik”-nak.⁷ Az Eucharisztia egyik funkciója, hogy a keresztényekben elevenen tartsa Krisztus nekik szóló önátadásának tudatát, megőrizze őket ebben a belső lendületben, és történelmi létüknek megfelelő új válaszokra készítse őket.

⁷Eduard Schweizer:
*Lordship and
Discipleship*. SCM,
London, 1960, 102.

„Míly édes csere”

⁸Pius Angstenberger:
*Der reiche und der
arme Christus*.
*Die Rezeptionsgeschichte
von 2 Kor 8,9 zwischen
dem zweiten und dem
sechsten Jahrhundert*.
Borengässer,
Bonn, 1997.

Szent Pál e néhány szavának olyan gazdag utóélete van, hogy szinte az mondhatjuk: az egyház történelme ezeknek a szavaknak a hatástörténete. A keresztény élet hajtóereje az „értetünk” megértése Krisztus szegénysége láttán. Pius Angstenberger az első hat évszázad szerzőinél vizsgálta meg a szentírási vers előfordulását egy terjedelmes doktori dolgozatban.⁸ A vers pályájának csúcspontja Alexandriai Szent Kúrillosz, aki negyvenszer idézi (Szent Ágoston pedig harmincötyszer).⁹ Természetesen a „szerző eredeti szándéka” itt már új tartalmakkal gazdagodik, de szavai új összefüggésekben olvasva is hatékonyak. A vers hatástörténetét öt alapvető irányban lehet összefoglalni:

⁹Pius Angstenberger:
i. m. 155.

¹⁰Ambrus: *De Patr.* 9,38:
CSEL 32,2, 146.

1. Elősegítette a krisztológiai dogma kialakulását. A vers segít megvilágítani, hogy Krisztusban gazdagságot és szegénységet: istenséget és emberséget egyaránt komolyan kell venni és egységben kell elgondolni. Többféleképpen is, rövid formában fogalmazzák át Szent Pál szavait. Szent Ambrus így elmélkedik Krisztus isteni és emberi valóságáról: „*dives cum patre — pauper propter nos*”.¹⁰

¹¹Nazianzoszi Gergely:
Or. 38 in Theophania 12.
In: PG 36,325.

2. Hozzásegítette az egyházat, hogy a megváltás titkát jobban kifejezze azzal a gondolattal, amelyet a Diognétoszhoz írt levél (3. század eleje) óta a „csodálatos csere” témájaként ismerünk (IX,5: „míly édes csere”). Nazianzoszi Gergely szavaival: „Krisztus magára veszi testem szegénységét, hogy nekem részem legyen istenségének gazdagságában.”¹¹

3. Állandó etikai motívum Krisztus alázatossága, mint követendő keresztény magatartás.

4. A keresztények karitatív tevékenységének, tágabb értelemben pedig szociális felelősségvállalásának megalapozása.

¹²Pius Angstenberger:
i. m. 52–56.

5. A születő szerzetesség eszményét is ez a szentírási vers fogalmazza meg a legtömörebben. Remete Szent Antal (251–356) két levelét is ezzel az idézettel kezdi, magára is vonatkoztatva e szavakat: „én megismertem a mi Urunk Jézus Krisztus jótékonyágát...”¹² Ugyanígy alkalmazza az idézetet Vazul és Nazianzoszi Gergely is. A szerzetesi életmód kezdettől fogva válasz kíván lenni Krisztus nagylelkűségére.

A szegény Krisztus követője, Szent Ferenc

Teológia és lelkiség szinte egész történetét kellene ismertetni ahhoz, hogy megmutassuk, mennyi és milyen ösztönzést merített a kereszténység Szent Pálnak ebből a „futó megjegyzéséből”. Egyetlen példát állítunk csak a szemünk elé.

Assisi Szent Ferenc neve a legtöbb emberben összekapcsolódik a *szegénységgel*. Írásaiból azonban az is kiderül, hogy az ő szegénysége soha nem pusztán aszketikus egyéni teljesítmény volt, hanem válasz Krisztus szeretetére. Ferenc fennmaradt írásaiból kiderül, hogy a 2Kor 8,9 kulcsmondattá vált a számára. Regulájában komoly szerepet kap, hiszen ezzel alapozza meg testvéreinek a szegénység törekvését: „...menjenek bizalommal alamizsnát gyűjteni, és nem kell szégyenkezniük, mert az Úr is szegénnyé lett értünk ezen a földön. A fönséges szegénységnek ez a magassága avatott titeket, kedves testvéreim, a mennyek országának örökösivé és királyiavá, földi kincsekben szegénnyé tett, s erényekben magasra emelt. Ez legyen a ti osztályrészetek, mely elvezet az élők földjére.”¹³

¹³Regula Bullata VI,2–5.

Krisztus szegénységének említésére Ferenc nem tudja a Regulát úgy folytatni, mint csupán rendelkezések gyűjteményét, hanem megáll, hogy himnuszt énekeljen. A Regula Krisztust magasztalja, aki annyira szeretett minket, hogy értünk szegénnyé lett, sőt, részt adott nekünk ebből a fönséges örökségből. Az Úr irántunk való önátadása mozgásba hozza Ferenc egész lényét.

Amikor levelet ír „Az összes híveknek”, felidézi Krisztus eljövetelét és földi működését, és ezt a szegénységben foglalja össze: „Mária méhében azután emberségünkéből és gyarlóságunkból való igaz testet öltött magára. Bár mindenkinél gazdagabb volt, anyjával, a Boldogságos Szűzzel együtt mégis a szegénységet akarta vállalni a világban.”¹⁴

¹⁴Az összes híveknek írt levél, 2. változat, 4–5.

Ebben a levélben Ferenc azt az életeszmenyt írja le, amelyet világi követői („az összes hívek”) elé tár. Krisztus szegénysége tehát nemcsak a ferences szerzetesi életforma számára jelent inspirációt, hanem tágabban, minden keresztény számára.

Nem véletlen, hogy Ferenc életében annyira központi helyet foglalt el az Eucharisztia. Az „egész Rendhez” írt levelében az isteni gazdagság és emberi szegénység örök mintája szerint elmélkedik a titokról, a „fölséges alázatosság” és az „alázatos fölség” paradoxo-

náról. És ha a szövegszerű egyezés szintjén nem is vonatkoztatja a 2Kor 8,9-et az Eucharisziára, mégis ugyanazt a belső lendületet, a személyes önátadás kölcsönös mozgását árulja el: „Semmit se tartatok tehát vissza magatokból, hogy egészen magához fogadjon benneteket az, aki egészen odaadja magát értetek.”

Az életrajzok megőrzik, hogy Ferencnek volt egy kissé furcsa, „illetlen” szokása, amit csak tőle fogadhattak el azok a magas rangú egyházi emberek, akik asztalukhoz meghívták. A bőséges lakoma előtt Ferenc előbb a környékbeli házakban kenyérmaradékot koldult össze, és azzal ült asztalhoz a vendégségben, sőt, olykor azt még ki is osztotta az előkelő vendégek között. Amikor ezt Hugolino bíboros, a későbbi IX. Gergely pápa egyszer szóvá tette neki, Ferenc a még nála is nagyobb úrra hivatkozott: „Uram, nagy tiszteletet tanúsítottam irántad, ugyanakkor a nagyobb Urat is tiszteletben részesítettem. Az Úr ugyanis tetszését találta a szegénységben, és abban a leginkább, amely Krisztusért vállalt koldusszegénység. Ezt a királyi méltóságot az Úr Jézus vette magára értünk, amikor szegénnyé lett, hogy szegénysége gazdagítson minket, és mint lélekben igazán szegényeket a mennyország királyaivá és örököséivé emeljen. Ezért még rövid időre sem akarom azt elhagyni csálóka gazdagságot nyújtó javaitokért.”¹⁵

¹⁵Szent Bonaventura:
Legenda Maior VII,7.

Assisi szentje szüntelenül azon igyekezett, hogy szem elől ne tévessze Krisztust, a szegényt. Ez volt életvitelének állandó inspirációja. Krisztus szegénysége nem történeti adat vagy távoli ismeret volt a számára, hanem életformájának hajtóereje. Új és új módokat keresett, hogy az Úr értünk vállalt szegénységének szemlélésében megmaradjon. Ez indította őt az első „grecciói jászol” felállítására is: „Meg akarom ugyanis eleveníteni a betlehemi kisded emlékezetét, és tulajdon testi szemeimmel akarom szemlélni gyermeki korlátoltságának kényelmetlenségeit, látni akarom, hogyan helyeztetett a jászolba és hogyan feküdt az ökör és a szamár előtt a szénán.”¹⁶

¹⁶Celanói Tamás:
Vita Prima, 84.

Vajon ebből csupán annyi derül ki, hogy Ferenc makacsul ragaszkodott a saját „lelki útjához”, a szegénységhez mint Rendjének „profiljához”? Mélyebb dologról van szó. Ferenc szemében ugyanis a „birtoklás”, a „kisajátítás” végső értelemben nem más, mint maga a „bűn”. Elvesz Istentől valamit, ami csak az övé. A bűntől való megváltásnak ezért kellett Krisztus szegénysége révén végbemennie. A szegénység eszménye pedig a bűnnel való radikális szakítás törekvését fejezi ki. Ferenc szerint a bűntől az az ember szabadul meg, aki semmit nem „tulajdonít magának”, és mindent a Fölséges Úrnak ad vissza, akitől minden jó származik. Kajetan Esser OFM így tárja fel a szegénység és a megváltás összefüggését Szent Ferenc reguláját magyarázva: „Ezért a megváltás eseményének lényege Krisztus szegénysége, aki, bár gazdag volt, értünk szegénnyé lett, hogy az ő szegénysége által mi is gazdagok legyünk. Ezért ajándékozta magát Krisztus megváltó kegyelme annak, aki *expropriatus*, tulajdon nélkül él, és részesül Krisztus szegénységéből.”¹⁷

¹⁷Kajetan Esser: *Melius catholice observemus*.
In: Lothar Hardick és
mások: *Werkbuch zur
Regel des heiligen
Franziskus*. Werl, 1955,
127–258., itt 190.

A Hugolino bíboros asztalánál lejátszódó jelenetet Szent Bonaventura Ferenc-életrajzából idéztük, de azt ugyanígy hozza Bonaventura fő forrása, Celanói Tamás *Vita Secundája* is (2Cel 73). Ferenc írásai és a róla szóló életrajzok nyomán úgy tűnik: azzal indítja útjára Rendjét, hogy a 2Kor 8,9-et belehelyezi annak eszmei-lelki középpontjába. Amikor azt mondjuk Ferencről, hogy „megújította az egyházban az evangéliumi lelkületet”, akkor az „Evangéliumot” Szent Pálnak ez a sora foglalja össze legjobban Ferenc számára. Benne és Rendjében ez a szentírási sor ismét, egy újabb történelmi helyzetben, egy újabb konkrét formában kiváltja ugyanazt a „nagy-lelkű” választ, mint amikor Szent Pál először papírra vetette. Ferenc újult erővel állítja elének a kereszténység nagy felfedezését: Krisztus szegénysége *követhető*, sőt, Ferenc szemében az egyetlen járható út az igazi gazdagság felé. Ami Ferenc korában talán ellankadt az egyházban, az az ő nyomán ismét mozgásba jön: a Krisztusnak szóló önátadás lendülete az ő szegénysége láttán, az ő szegénységét követve.

Ma is örömhír

Végezetül a mai idők fényében akarunk elgondolkodni Szent Pál szavain. Megtehetnénk ezt úgy is, hogy az egyházi tanítást elemezzük, amelynek lényeges pontjain újból és újból felbukkan a 2Kor 8,9 vers: a *Lumen Gentium* 8. pontjában, vagy a latin-amerikai püspökök 1968-as medellíni dokumentumának záró sorában, vagy a Katolikus Egyház Katekizmusában, amely három helyen magában a szövegben idézi a 2Kor 8,9 verset, nem csak lapalji jegyzetben (517, 1351, 2407). Keresgélhetnénk a mai teológusok munkáiban is. Én inkább azt az utat választom, hogy a magunk helyzetére alkalmazom ezt a verset.

Kikerülhetetlen az észrevétel: a 2Kor 8,9 kulcsszavai, a „szegénység” és a „gazdagság” korunk kulcsszavai is. Olyan szintre jutott el a dolog, hogy a mai társadalom és kultúra állapotáról írt igényes és mély elemzések is ezt a helyzetet kénytelenek megállapítani: ma az alapvető gondolkodási modell a piacé. Timothy Radcliffe volt domonkos rendfőnök szerint bár minden emberi társadalomnak *van piaca* a javak vásárlására és eladására, a nyugati társadalom abban különbözik a többitől, hogy ő *maga* a piac. Maurice Bellet francia gondolkodó egyenesen az ideológiák harcából győztesen kikerült totális diktatúrának nevezi a gazdaságot.

Ilyen háttérrel áll előttünk ma Krisztus alakja, aki „meggazdagodást” kínál. Ezek szerint érdeklődésre tarthat számot, meghallgatást remélhet kortársainktól? A szavak egyezéséről hamar kiderül, hogy inkább kontraszt érvényesül a két gondolatvilág között. Krisztus nem „gazdasági modellt” kínál.

Ma talán így kellene átfogalmazni Szent Pál sorát, hogy ugyanazt fejezze ki, mint kétezer éve: „Krisztus azt kínálja fel nektek,

hogy vállaljátok *az ő szegénységét*, hogy ezáltal majd befogadhasátok *az ő gazdagságát is.*" Nem hagyja jóvá a szegénységet, amit magunk körül látunk, vagy amivel magunk is küszködünk. Nem verseng a meggazdagodást kínáló bizniszekkel, túllicitálva őket. Ajánlata az *üdvösségre* vonatkozik: életünk beteljesülésére minden anyagin túl, átölelve és irgalmasan meggyógyítva személyes kapcsolatainkat, félelmeinket és örömeinket. Ez a gazdagság viszont csak az *ő útján* érhető el: az „értetek” szóval megjelölt létezésben. Ezért fontos, hogy ma se tévesszük szem elől a bibliai vers értelmezésének ezt a két szempontját: Krisztus szegénysége az *ő egész földi életét és működését foglalja össze*, és nem „statikus” helyzetet rögzít, hanem az isteni szándék mozgását, célját jelöli: nekünk szól, és el akar juttatni minket valahová.

Ez a bibliai üzenet ismét kontrasztot alkot a mai világban érvényesülni látszó felfogással: ki beszél ma már „teljes odaadásról”? Az egyik tragédia, ami velünk történik, ha az emberről többé nem úgy gondolkodunk, mint aki először is „teljes odaadás” címzettje és alanya. Pedig legnagyobb méltósága az, hogy szerethető a „teljes odaadásig”, és akkor tiszteljük meg leginkább, ha képesnek tartjuk ennek nagylelkű viszonzására.

Mindezek ellenére nem erkölcsi buzdítással vagy moralizáló tanulságokkal szeretném zárni. Másra van szükség: szemléljük a csodát. Az első csoda ezen az ünnepen persze a Karácsony örömhíre, de ebből fakad a másik: az, hogy Szent Pálnak ez a néhány szava ma is kiváltja hatását. „Isten szava eleven, átható, és minden kétélű kardnál élesebb” (Zsid 4,12). Tanúja lehetek annak, hogy az emberek szívét ma is megérinti és átalakítja Krisztus érettünk vállalt szegénységének örömhíre. Fiatal emberekben ma is felgyújtja a vágyat, hogy egész életüket ennek jegyében helyezték oda Isten kezébe. Családos keresztényeket megerősít és a Krisztus által kínált „gazdagság” vágyával Isten felé irányít az áldozatvállalás hétköznapjaiban. Magukat feleslegesnek érző időseket vagy betegeket visszahelyez az egyetlen érvényes távlatba: a krisztusi szeretet viszonzásának utolsó lehetőségéig tartó igyekezetébe. Szent Pál szavai ma is élnek és közvetítik a megváltás karácsonyi örömhírét. Amíg a szentmisét ünnepelhetjük, Krisztus érettünk vállalt szegénysége újból és újból megeleveníti a keresztényekben a vágyat, hogy ennek viszonzása legyen életük vezérfonala. Megmagyarázhatatlan, e világ logikájával szöges ellentétben álló döntéseket hoznak: családot nevelnek, hivatásként élik életüket, kitartanak mások mellett a szeretetben.

„Hiszen ismeritek a mi Urunk Jézus Krisztus jótékonyágát...”